

КРИЗА ЯК ПЕРЕДУМОВА ЗМЕНШЕННЯ ПРИБУТКОВОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Ареф'єв С.О., д.е.н., Валежанін М.О., магістр

Київський національний університет технологій та дизайну

Анотація. У статті розглядається процес настання кризи з позиції її постійної трансформації через погіршення прибутковості підприємства, проаналізовано та обґрунтовано виникнення небезпек зовнішнього та внутрішнього середовищ, виявлено, етапи ідентифікації кризи підприємства завдяки вчасній класифікації, запропоновано проводити превентивне управління щодо недопущення кризових явищ з позицій інноваційності впливів, завдяки яким підвищиться ефективність діяльності підприємства.

Ключові слова: криза, антикризове управління, фінансова криза, прибутковість, внутрішні чинники, фаза кризи.

КРИЗИС КАК ПРЕДПОСЫЛКА УМЕНЬШЕНИЯ ПРИБЫЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Арефьев С.А., д.э.н., Валежанин М.А., магистр

Киевский национальный университет технологий и дизайна

Аннотация. В статье рассматривается процесс наступления кризиса с позиции ее постоянной трансформации из-за ухудшения прибыльности предприятия, проанализированы и обоснованно возникновения опасностей внешней и внутренней среды, выявлено, этапы идентификации кризиса предприятия благодаря своевременной классификации, предложено проводить превентивное управление по недопущению кризисных явлений с позиций инновационности воздействий, благодаря которым повысится эффективность деятельности предприятия.

Ключевые слова: кризис, антикризисное управление, финансовый кризис, прибыльность, внутренние факторы, фаза кризиса.

CRISIS AS A BASIS FOR LOWERING BUSINESS ENTERPRISES

Arefiev S.O., Vylehzhnin M.

Kyiv National University of Technologies and Design

Abstract. The article examines the process of the crisis coming from the position of its constant transformation due to deterioration of enterprise profitability, analyzes and justifies the emergence of threats to external and internal environments, identifies the stages of identifying the crisis of the enterprise due to timely classification, proposes to conduct preventive management in order to prevent the occurrence of crisis phenomena from the standpoint of innovation impacts, thanks which will increase the efficiency of the enterprise.

Keywords: crisis, crisis management, financial crisis, profitability, internal factors, crisis phase.

Постановка проблеми. Постійність виникнення криз різного масштабу та характеру, як на глобальному, так і на національному рівнях вимагає від сучасних підприємств знаходитися у стані протидії кризовим явищам. Недолуге керівництво на всіх рівнях управління підприємством, а також просування власних інтересів створюють додаткові проблеми у вигляді протиріч, що безумовно, формують кризові явища внутрішнього фірмового характеру. У таких умовах створення додаткової вартості продукції, що виступає основою формування та, відповідно, розподіл прибутку, ускладнюється і уповільнюється. Навіть отримання прибутку у таких умовах не повністю задовольняє потреби власників, оскільки здебільшого частина отриманого прибутку потрібна для подолання кризових явищ різного характеру.

З іншого боку розглядаючи сукупність негативних явищ зовнішнього середовища, на які підприємство не має впливу, можна виділити зміни, які відбуваються в політичному та

економічному середовищі країни. Підприємства, що знаходяться у передкризовому та кризовому стані повинні відштовхуватися від усвідомлення того, що отриманий прибуток від усіх видів діяльності має розподілятися на «вузькі місця», які і ведуть до погіршення його стану. Основною проблемою у вирішенні даного питання постає ефективний аналіз причинно-наслідкових зв'язків, що призвели до кризового стану, а також оцінка чинників та критеріїв, які відповідають стадіям кризи, що настала на підприємстві на різних етапах життєвого циклу як продукції, так його як цілісної економічної системи через дисбаланс в елементах та встановлених зв'язках через негативні впливи та загрози.

Аналіз останніх досліджень та невирішена частина проблеми. Обумовленість збільшення інтересу серед науковців до проблеми антикризового управління за останні роки полягає у зростанні регулярності виникнення криз та кризових явищ різного рівня. Проблеми антикризового фінансового управління підприємством, що включають розгляд криз висвітлені в роботах таких видатних науковців, як Ф. Важінській, В. Колодійчук [1], О. Терещенко [2], М. Копа [3], В. Аносов [4], С. Сажієнко [5], С. Салига [6], І. Щербань [7], Р. Біловол [8], А. Потьомкін [9], Л. Лігоненко [10], А. Штангрет та інших.

Однак, незважаючи на велику кількість доробок у даній сфері, потребують подальшого розкриття та більш детального дослідження змістовні та теоретичні аспекти категорії «фінансова криза підприємства». Саме це сприятиме формуванню методичного забезпечення дослідження процесу настання кризи та обґрунтуванню управлінських рішень щодо вчасному її виявленню з позиції впливів зовнішнього та внутрішнього середовищ.

Мета дослідження полягає в аналізі природи кризових явищ та дослідженні складових внутрішнього та зовнішнього середовищ, об'єктивних та суб'єктивних чинників, їхнього впливу зниження прибутковості підприємства.

Результати дослідження. В сучасних ринкових умовах господарювання для підприємств актуальним постає питання кризових явищ як невід'ємної складової . Їх виникнення та природа походження постійно спонукають наукову спільноту до розгляду поняття криза, а також його усвідомлення з різних позицій, спираючись як на економічну (об'єктивну), так і на психологічну (суб'єктивну) позицію даного процесу. Однак, єдиної думки щодо чіткого визначення поняття «криза» не існує ні серед вітчизняних, ні серед закордонних вчених, оскільки передумови кризи постійно змінюються, що і потребує адаптації методологічного забезпечення процесу прийняття рішень. Розмаїття понять з точки зору вчених-економістів представлено у табл. 1.

З огляду на аналіз визначень різних авторів їхні підходи можна умовно поділити на три напрямки. Так, до першого напрямку можна віднести тих, хто розглядає кризу через призму її руйнівної функції, яка впливає на функціонування системи через сукупність загроз. Другий напрям включає розгляд кризи як руйнівну силу, що створює умови для перетворень з подальшим переходом на якісно новий рівень функціонування економічної системи підприємства. Третій напрям розгляду поняття криза – це порушення сталості функціонування через втрату рівноваги, що ґрунтується на недостатності превентивного управління розвитковими процесами.

На нашу думку, якщо спробувати об'єднати всі напрямки, то можна сказати, що криза це комплекс складних причинно-наслідкових зв'язків, які створюють дисонанс у функціонуванні системи та негативно впливають на її складові через свої руйнівні функції, нівелюючи стимулюючі. При такому підході до розуміння поняття кризи можна визначити й причини їхнього виникнення. В даному контексті розгляд таких причин доцільно проводити за допомогою комплексного методу, оскільки він враховує широту охоплення явищ, що виникають в ході господарської діяльності підприємства.

Кризи поділяються на об'єктивні, пов'язані з циклічними потребами модернізації і реструктуризації підприємств, а також з несприятливими впливам и зовнішнього середовища організацій, і суб'єктивні, що відбивають помилки і волюнтаризм в управлінні, а також

психологічні фактори. Причини криз можуть носити також природний характер, що відбивають явища клімату, землетрусу, повені й інших катаклізмів природного походження. А можуть носити техногенний відбиток, пов'язаний з діяльністю людини. Причини кризи можуть бути зовнішніми і внутрішніми. Перші пов'язані з тенденціями і стратегією макроекономічного розвитку чи навіть розвитку світової економіки, конкуренцією, політичною ситуацією в країні. Другі – з ризикованою стратегією маркетингу, внутрішніми конфліктами, недоліками в організації виробництва, недосконалістю управління, інноваційною й інвестиційною політикою[15].

Таблиця 1

Теоретичні підходи до тлумачення кризи

Автор	Визначення
Ю. Розенталя та Б. Піджненбурга [11]	Криза – це ситуація, позначена високою небезпекою, станом непевності, відчуттям невідкладності
Л. Бартон [12]	Криза – це широкомасштабна, непередбачена подія, яка веде до потенційно негативних результатів. Ця подія та її наслідки можуть завдавати серйозної шкоди усій організації: працівникам, продукції, зв'язкам, фінансам та репутації
С.М. Іванюта [13]	Криза – це складний загострений стан, різкий перелом або занепад
А.Д. Чернявський [14]	Криза – це переломний етап функціонування будь-якої системи, коли вона піддається впливу або зсередини, що потребує від неї якісно нового реагування
В.О. Василенко [15]	Криза – це крайнє загострення протиріч у соціально-економічній системі (організації), що загрожує її життєстійкості у навколишньому середовищі
А.М. Штангрет [16]	Криза – це зростання кількості взаємопов'язаних кризових явищ, які призводять до незначного погіршення окремих показників діяльності підприємства, але не спричиняють руйнації системи самозбереження
Е.П. Жарковська [17]	Криза – це крайнє загострення внутрішньовиробничих і соціально-економічних відносин, а також відносин організації з зовнішньоекономічним середовищем
Л.О. Лігоненко [10]	Кризовий стан системи є значним та тривалим порушенням рівноваги, та проявом нездатності системи використовувати механізми внутрішньої саморегуляції

Процес втрати підприємством платоспроможності відбувається протягом певного часу, коли спостерігається порушення надходжень та виплат. Саме це є тривожним сигналом та треба прийняти певні заходи щодо прискорення інкасації дебіторської заборгованості, оскільки криза не настає в один день, а проходить кілька етапів свого посилення та поглиблення. В такий період доцільно підтримувати платоспроможність підприємства, що сприятиме запобіганню настанню небезпек та кризових явищ через використання інструментарію діагностики та контролінгу.

В економічній літературі приділяється увага виділенню та ідентифікації процесу настання кризи, втім, слід пристати на думку С.Т. Пілецької, яка пропонує розрізняти три фази кризи:

а) фаза кризи, яка безпосередньо не загрожує функціонуванню підприємства (за умови переведення його на режим антикризового управління);

б) фаза, яка загрожує дальшому існуванню підприємства і потребує негайного проведення фінансової санації;

в) кризовий стан, який не сумісний з подальшим існуванням підприємства і призводить до його ліквідації [16, с. 86].

Настання та протікання кризи на підприємстві залежить від його масштабу діяльності, розмірів, галузевої приналежності, здатності системи менеджменту в прийнятті управлінських рішень щодо її запобігання, провадження інноваційної складової у перспективні напрямки, здатні забезпечити конкурентоспроможність продукції на ринку (рис. 1). Спираючись на це, можна додати о необхідності дослідження з позиції діалектики настання кризи формування прибутку та забезпечення фінансового підґрунтя фінансових ресурсів та грошових потоків підприємства на підставі сценарного підходу.

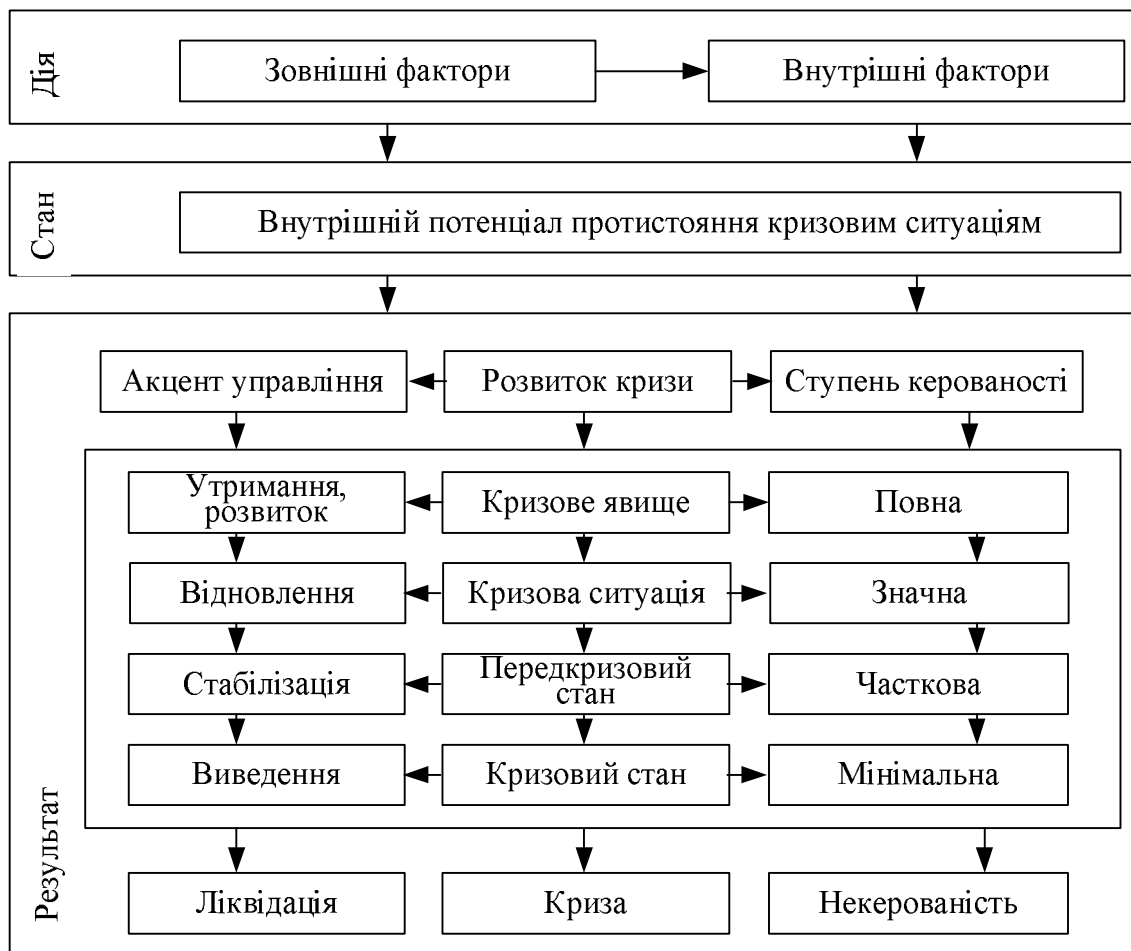

Рис. 1. Процес формування кризи на промисловому підприємстві [18, с. 23]

Розуміння процесів, які створюють передумови кризи, період часу до її настання дозволяє її ідентифікувати і вчасно використати методи та інструменти відповідного підходу в управлінні, сформувані комплекс заходів. При цьому підприємства у своїй господарській діяльності зтикаються як із зовнішніми, так із внутрішніми чинниками виникнення фінансової кризи. Вчасна адаптація класифікації даного процесу дозволить виявити їхні негативні впливи з позиції вибору методу дослідження.

Внутрішні чинники безпосередньо пов'язані з діяльністю підприємства і виникають переважно внаслідок неефективності апарату управління, «пасивної» політики щодо інновацій, виробничо-технологічних проблем, недосконалої маркетингової політики тощо [19, с. 157].

До зовнішніх чинників належить спад обсягів національного доходу; ріст інфляції; нестабільність валютного ринку; зниження рівня реальних доходів населення; ріст безробіття; зниження платоспроможного попиту; політична нестабільність; складність процедури залучення фінансових ресурсів через банківське кредитування; обмеженість у залученні інвесторів; політична ситуація в країні. До внутрішніх – висока частка постійних витрат; висока частка короткотермінових джерел залучення капіталу; висока вартість позичкового капіталу; неефективний фінансовий менеджмент; відсутність системи антикризового управління на підприємстві; високий термін окупності інвестиційних проектів [19, с. 157].

Розглядаючи наведену вище класифікацію чинників можна зробити висновок про те, що фінансова криза на підприємстві виникає через ситуативні недорахування під час проведення господарської діяльності з одного боку, а також при допущенні прорахунків під час формування стратегії розвитку, тактичному та стратегічному плануванні. При цьому не можна стверджувати лише про негативний вплив кризових явищ, оскільки вони створюють передумови до перетворень у тих елементах, які у спокійному стані здаються функціональними та такими, які не є пріоритетними.

Для своєчасного та ефективного реагування на фінансову кризу важливим кроком є всебічна та якісна діагностика за притаманними особливостями і фазами, які несуть в собі дефіцит коштів підприємства. При наявності такого дефіциту підприємство не зможе виконувати свої зобов'язання та забезпечувати поточну діяльність. Виходячи за внутрішнє коло підприємства наслідками фінансової кризи будуть порушення, що пов'язані з строками платежів у зв'язку з недостатністю коштів на рахунках.

Порушення процесів, які забезпечують стале функціонування підприємства, у вигляді кризових явищ, матимуть вплив на прибуток підприємства, який в першу чергу є джерелом самофінансування та забезпечення інтересів учасників. Зниження прибутку можна визначити як основну причину фінансової кризи, а отже питання збереження прибутковості є головним під час проведення антикризових заходів керівництва.

Наведемо критерії оцінки кризи прибутковості.

1. Динаміка чистого прибутку. Якщо у звітному періоді порівняно з базовим спостерігається зменшення чистого прибутку, то можна робити висновок про створення передумов розвитку кризи прибутковості. Характерним явищем розвитку кризи прибутковості є утворення збитків.

2. Взаємозв'язок динаміки та напряму нерозподіленого прибутку і власних оборотних коштів. Якщо на підприємстві інтенсивність зростання власних оборотних коштів вища за темп росту нерозподіленого прибутку, можна говорити про зародження кризи прибутковості. Це пояснюється тим, що уповільнення процесу накопичення прибутку у балансі обумовлюється поточною збитковістю. Поява непокритих збитків залежить від обсягу нерозподіленого прибутку та швидкості розвитку поточної кризи прибутковості.

3. Валова рентабельність активів. Цей показник характеризує суму валового прибутку, отриманого на одну гривню авансованого в господарську діяльність майна. Він дає змогу оцінити ефективність використання всіх активів підприємства. Якщо собівартість реалізованої продукції перевищує чистий дохід від реалізації, то формується валовий збиток. Тоді відношення фінансового результату до середньорічної вартості активів характеризується як збитковість. Поглиблення кризи оцінюється величиною коефіцієнта випередження (відставання) темпу росту валового збитку порівняно з темпом росту активів, яка перевищує 1. Це призводить до формування високого рівня збитковості майна. За нераціональної структури майна та невеликого його розміру навіть 5% збитковості може представляти межу, яку подолати власними силами підприємство неспроможне.

4. Взаємозв'язок між рівнями механізму формування фінансових результатів. Настання кризи прибутковості оцінюється, коли коефіцієнт випередження (відставання)

темпу росту збитків від операційної діяльності порівняно з темпом росту валових збитків більший за 1 [20, с. 467–468.]

Таким чином, проводячи узагальнення вище викладеного матеріалу по виникненню криз, їх об'єктивним та суб'єктивним складовим що створюють фінансову кризу на підприємстві можна сказати наступне: процес ведення управління підприємством повинен мати нахил у бік постійної можливості протидії кризовим явищам, виникнення криз має сприйматися як можливість до проведення якісно нових перетворень, прибутковість підприємства є основним індикатором впливу кризових явищ на його господарську діяльність.

Висновки та пропозиції. Розглядаючи основні теоретичні аспекти, вважаємо що криза це комплекс складних причинно-наслідкових зв'язків, які створюють дисонанс у функціонуванні системи та негативно впливають на її складові через свої руйнівні функції. Настання кризи не є випадковим явищем, а має певний період протікання, який обумовлений як масштабами діяльності, так і запасом фінансової міцності та стійкості, погіршенням фінансового стану, порушенням руху грошових потоків. Це сприятиме формуванню методичного забезпечення дослідження процесу настання кризи та обґрунтуванню управлінських рішень щодо вчасному її виявленню з позиції впливів зовнішнього та внутрішнього середовищ, запобіганню настанню небезпек та кризових явищ через використання інструментарію діагностики та контролінгу.

Література

1. Важінській Ф.А. Антикризове фінансове управління як економічна система / Ф.А. Важінській, В.А. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 20.3. – С. 127–132.
2. Терещенко О.О. Антикризове управління фінансами підприємств / О.О. Терещенко; Київ. нац. екон. ун-т. – К.: КНЕУ, 2013. – 34 с.
3. Копа М.В. Узагальнення підходів до визначення сутності антикризового управління / М.В. Копа // Управління ризиком. – 2010. – № 21. – С. 164–166.
4. Аносов В.М. Антикризисный финансовый менеджмент: учебно-метод. пособие / В.М. Аносов, Г.Е. Кобринский. – Минск: БГЭУ, 2012. – 200 с.
5. Сажієнко С.А. Роль антикризового управління в запобіганні банкрутства підприємств / С.А. Сажієнко // Вісник Хмельницького національного університету. Серія Економічні науки. – 2009. – № 6. – Т. 2. – С. 52–55.
6. Салига С.Я. Управління фінансовою санацією підприємства / С.Я. Салига, О.І. Дацій. – К.: Центр навчальної літератури, 2015. – 240 с.
7. Щербань І.О. Теоретичні основи механізму антикризового управління діяльністю підприємств / І.О. Щербань // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 4 (70). – С. 54–60.
8. Біловол Р.І. Методологічні підходи до розробки концепції антикризового управління підприємством / Р.І. Біловол // Регіональні перспективи. – 2014. – № 7–8 (32–33). – С. 60–63.
9. Потьомкін А. Замість відновлення платоспроможності боржники надають перевагу затягуванню справ і банкрутству [Електронний ресурс] / А. Потьомкін // Закон і бізнес. – 2013. – № 20 (1110). – Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/16014-zamist_vidnovlennya_platospromozhnosti_borzhniki_nadayut_per.html.
10. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством: підручник / Л.О. Лігоненко. – К.: КНТЕУ, 2014. – 824 с.
11. Rosenthal U. Simulation – oriented scenarios / U. Rosenthal and B. Pijenburg (ed.). // Crisis Management and Decision Making: Simulation Oriented Scenarios. – Dordrecht. Kluwer, 1991. – P. 3.
12. Barton L. Crisis in organizations: Managing and Communicating in the Heat of Chaos / L. Barton. – Cincinnati, Ohio: South-Western, 1993. – P. 2.

13. Іванюта С.М. Антикризове управління: навч. посібник / С.М. Іванюта. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 288 с.
14. Чернявський А.Д. Антикризове управління підприємством: навч. посібник / А.Д. Чернявський. – К.: МАУП, 2006. – 256 с.
15. Василенко В.О. Антикризове управління підприємством: навч. посібник / В.О. Василенко. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 507 с.
16. Штангрет А.М. Антикризове управління підприємством: навч. посібник / А.М. Штангрет, О.І. Копилук. – К.: Знання, 2007. – 335 с.
17. Жарковская Е.П. Антикризисное управление: учебник / Е.П. Жарковская, Б.Е. Бродский. – М.: Омега-Л, 2004. – 336 с.
18. Пілецька С.Т. Антикризове управління економічною стійкістю промислового авіапідприємства: монографія / С.Т. Пілецька. – К.: Центр учбової літератури, 2014. – 320 с.
19. Семенов А.Г. Фактори забезпечення фінансовими ресурсами підприємства в період економічної кризи / А.Г. Семенов, О.І. Павленко // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2010. – № 3. – С. 155–158.
20. Погріщук Г.Б. Ідентифікація фінансової кризи на підприємстві / Г.Б. Погріщук // Суспільство і економіка. – 2016. – № 3. – С. 463–469.